

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 90 1969

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ.

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 c, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1970

Nostromo. Det framåtpekande hos Carlyle tas fram mycket väl genom en koncis jämförelse mellan Sartor Resartus och Wordsworths Prelude.

Den estetiska undersökningen blir man ibland tveksam inför. Den är visserligen i motsats till de ovannämnda jämförelserna genomgående och systematisk, men det är oftast i samband med den som de sökta och undanglidande formuleringarna inställer sig, och i själva verket verkar den inte sällan som en utväxt från den tematiska analysen. Iakttagelserna är långt ifrån alltid nya — som till exempel då det sägs att flera av verken uppvisar uppenbara självmot-sägelser, en märklig blandning av tänkande och predikande och profeterande. Men LaValley gör också påpekanden som såvitt jag kan bedöma tidigare inte gjorts om andra manifestationer av det splittrade och motsägelsefulla i Carlyles natur — t. ex. hur hans tendens till ironi kan förklara den beundran han trots allt hyste för någon som var honom så själsfrämmande som Voltaire. Carlyles förhållande till tyska idéer har behandlats i ett utomordentligt arbete av Charles F. Harrold (1937), men LaValley berikar här bilden genom att framhålla Carlyles tendens att identifiera de tyska författarna han skrev om, speciellt Schiller, med sig själv och sina egna förhållningssätt till tillvaron. De motstridiga dragningarna i hans väsen — behovet av tro på ordning och sammanhang å ena sidan, av tro på förändring, bortopande, dynamisk utveckling å den andra — tar förf. fram mycket väl från verk till verk, och det skall framhållas som ytterligare en förtjänst att han inte hemfaller åt lösliga psykologiska teorier. Carlyles personliga tragedi, utvecklingen i riktning mot isolering, låsta attityder, jargongbundenhet och medvetande om egen avmattning, tecknas mycket klart.

Sammanfattningsvis kan sägas att LaValleys arbete ger en värdefull diskussion framför allt av utvecklingen av Carlyles huvudteman, ofta också av stil och struktur i verken; dessutom att flera belysande utblickar ges över annat samtida samhällstänkande.

Erik Frykman

Todd K. Bender: *Gerard Manley Hopkins. The Classical Background and Critical Reception of his Work*. The Johns Hopkins Press. Baltimore 1966.

Todd K. Benders Hopkinsstudie är inte någon helt lättbedömd bok. Den har en mycket klar målsättning: författaren vill påvisa att Hopkins

av de ledande kritiker som förde honom till posthum berömmelse alltför ensidigt bedömdes som en intuitivt och naivt arbetande konstnär utan förankringar i någon tidigare litterär tradition. Bender hävdar tvärtom att Hopkins mottog starka och mycket medvetna intryck från två olika håll: dels från klassisk grekisk och romersk litteratur, som han ju studerat ingående och med framgång under sina Oxfordår, dels från tidig jesuitisk uppbyggelselitteratur.

Som bekant var det Robert Bridges som utgav Hopkins' poetiska kvarlätenkap närmare trettio år efter skaldens död. Bridges' företal var dels allmänt berömmande men dels och framför allt starkt kritiskt, med påtalande av Hopkins' »fel» — paradoxlusten, dunkelheten, den lexikaliska och syntaktiska eccentriciteten; och som Bender säger, det är närmast ägnat att förvåna att Hopkins som poet överlevde den presentationen.

Omsvängningen i synen på hans verk kom omkring 1930 och bestämdes framför allt av Richards och Herbert Read. Richards försvarade och berömde på basis av sina litteraturpsykologiska idéer just de faktorer som tidigare kritiker vänt sig mot. Sammansattheten och dubbeltydigheterna såg han som uttryck för ett impulsrikt och självständigt intellekt. Empson fortsatte på en liknande linje, och hans efter-sägare har klafsat vidare i kritisk gungfly: Bender ger en del rysansvärda exempel på empsoneri. Något lite senare än Richards tryckte Read starkt på vad han ansåg vara det intuitiva i Hopkins' nyskapelser.

Bender vänder sig alltså mot dessa tendenser. Man vet att Hopkins' beläsenhet i tidigare och samtida engelsk litteratur inte var särskilt omfattande, och på många punkter råder oklarhet, till exempel när det gäller hans intresse för de metafysiska poeterna. Däremot visar hans prosa, inklusive anteckningsböcker från student-åren, att han metodiskt satte sig in i stil och struktur i klassiska verk; och att han under konvertitperioden och senare som jesuitisk präst läste klassisk katolsk uppbyggelselitteratur är självklart.

Bender anser sig kunna visa framför allt två saker: dels att Hopkins' icke-logiska syntax mycket medvetet efterliknar klassiska fall av hyperbaton; dels att strukturen i en del av hans dikter är starkt påverkad av Loyolas andliga övningar — där finns samma appeller till de fem sinnena, samma paradoxtendens och samma »bjudande», uppfordrande ton.

Vilket bevisvärde Benders teorier kan ha torde vara svårt att avgöra utan omfattande specialkunskaper. Det syntaktiska avsnittet verkar avgjort övertygande, det om beroendet av den jesuitiska meditationslitteraturen är inte

särskilt väl underbyggt med exempel — det ser närmast ut att ha karaktär av förstudie, och Bender formulerar också sina konklusioner försiktigare här.

Som helhet är hans studie intresseväckande och synpunktsrik. Inte minst har han gjort en insats genom att ge ett nytt belägg för hur ensidig och blind kritiken kan bli, och hur ett par ledande namn kan sätta sin prägel på bedömningen av ett litterärt verk under en lång period.

Erik Frykman

Holger Frykenstedt: *Goethes Faust. Verket och forskningen*. Svenska Humanistiska Förbundet, 79. Norstedt & Söner, Sthlm 1969.

Den litteratur som finns på svenska om Goethe är föga omfattande; självständiga bidrag har dock här i Sverige på senare år getts i och med En Goethebok (1958), tillägnad Algot Werin, och med Werins egen biografi Goethe-lyrikern (1967), den sistnämnda anmäld i Samlaren 1968. Karl Viëtors avsnitt om Faust i Goethe. Liv och diktning (sv. övers. 1953) har jag funnit vara den nyttigaste genomgången av detta diktverk som finns tillgänglig på vårt språk. Viëtor är en av de otaliga Goetheforskare som åberopas av Holger Frykenstedt i den nytgivna studien Goethes Faust. Verket och forskningen. Dess litteraturförteckning är imponerande nog. Frykenstedts arbete bygger på en föreläsningsserie vid Stockholms universitet. För att föreläsningarna skulle kunna rymmas i Humanistiska Förbundets skriftserie har en avsevärd nedskärning måst ske. Som Frykenstedt själv noterar i förordet har detta lett till att framställningen blivit i hög grad komprimerad. Hänvisningarna till myriaden av Goetheforskare hade bort inskränkas avsevärt. Frykenstedt har velat kombinera sin avsikt att skriva en introduktion till Faust med syftet att också ge en redogörelse för forskningen kring verket. Med en suck över att tvingas utelämnas så mycket konstaterar författaren i sitt förord: »Materialet har hämtats hos den numera nästan oöverskådliga forskningen kring Goethes Faust, varvid det varit nödvändigt att göra ett visst om också representativt urval.» Frykenstedt har i många fall verkligen kunnat ge i all sin korthet intressanta översikter över Faustforskarnas ståndpunkter, över de skiftande problemställningarna och de olikartade metoderna. Men emellanåt blir redogörelsen för de framför allt tyska forskarnas uppfattningar till ytterhet summarisk och resulterar i föga mer än namnrevyer. »Närmare

Goethes intentioner anser jag de forskare har nått, som ställer scenen under kosmogoniska perspektiv, t. ex. Petsch, Obenauer, Viëtor och Trunz» heter det sålunda; i ett annat sammanhang vill författaren »särskilt nämna Obenauer, Emrich, Wolff och Staiger». På en sida som gäller tolkningen av Mödrarna, die Mütter, i andra delen av Faust, anför åtnminstone ett dussin Goetheforskare, och det blir för mycket av det goda. Det är att märka att boktitlar i regel får uppsökas i litteraturförteckningen; inga sidhänvisningar ges och noter förekommer överhuvud taget inte.

Man skulle gärna se att Holger Frykenstedt fick tillfälle återvända till Goethes Faust för att i ett större, mer fackvetenskapligt arbete summera och ta ställning till de utländska forskningsrönen beträffande detta verk. Jag skulle tro att ingen svensk litteraturhistoriker under de senaste decennierna haft en djupare kontakt med tyska litteraturvetenskapare. Frykenstedt framhåller själv med stolthet att han haft förmånen att åtnjuta personlig vägledning av flera av Tysklands främsta Faustforskare och han dedicerar sin skrift till professor Reinhard Buchwald, som för övrigt intog en synnerligen hedersam hållning visavi Tredje rikets kulturpolitik.

Oswald Spengler ställde den »faustiska» människan mot bakgrund av Västerlandets undergång. Frykenstedt förklarar litet patetiskt att när bilden av Faust i studiekammaren suddas ut, har något väsentligt i västerländskt kulturliv gått förlorat. Det är väl sant, men man noterar med tacksamhet i detta sammanhang hur Frykenstedt dröjer vid »Schwertes berättigade varning mot att ge det faustiska en mytisk eller mystisk innebörd» och hur han avvisar de forskare som »söka förhärliga Faust och det faustiska i politisk-ideologisk riktning som något specifikt tyskt eller germanskt» (s. 35). Lukács arbete om Goethe und seine Zeit (bokens senare del, »Fauststudien», föreligger på svenska i översättning av K. G. Wall) betecknas som lika skarpsinnigt som ensidigt. Mer utförd är emellertid Frykenstedts diskussion rörande de kristna Fausttolkarnas ställningstaganden. Han konstaterar litet ironiskt att de båda vadhållningarna — mellan Gud och Mefistofeles samt mellan Mefistofeles och Faust — vållat kristna läsare »stor själanöd». »På protestantiskt håll har man på ett vida lyckligare sätt» — än på katolskt håll — »och till alla frommas väl löst den teologiska knuten», heter det. Själv ansluter sig Frykenstedt till Beutler och Staiger, vilka båda betonar att det i första hand inte kommer an på vad Faust gör utan vad han är. Frykenstedt tar således avstånd från det i den tyska Goetheforskningen »alltför vanliga och menings-